

Szarka Klára

Visszavágyott tisztaságunk

Kunkovács László Világjelek című tárlatáról és kötetéről

■ Kunkovács Lászlónak a *Magyarság Házában* 2017. március eleje és június közepe között bemutatott tárlata és a kiállítást kísérő, azonos című könyve, a *Világjelek*¹ a szerző egyik legizgalmasabb gyűjtéséről, a közép-ázsiai ősi falrajzokról, vésetekről és szakrális helyekről mutat ízelítőt a szerzőre oly jellemző stílusban és módszerrel.

Milyen is Kunkovács László csillogóan egyéni vizuális és írásos kifejezésmódja? Hiszen szóban és írásban is egyaránt minőségi és különleges, ami nem igazán gyakori a fényképezőgéppel dolgozó alkotók esetében. Talán leginkább a holisztikus szemlélet írja körül a módszerét. Amit és ahogy elvégez, egyszerre több területet ölel föl, és teljességre tör. Illethető az etnográfus és a fotográfus szavakkal is, egy ideje e kettőből összeadódott etnofotográfus vagy „tevékeny vizuális antropológus” – az ő kifejezését használva. Ha a világhálón rákeresünk e fogalmak tágabb körére, meglehetősen átjárható határokat látunk, és nem túl lekerekített definíciókat találunk.

A néprajzi fotográfia, a vizuális antropológia, a vizuális etnográfia, a kulturális antropológia vagy vizuális szociológia egyaránt fölbukkan, ha olyasmira után kutatunk, amivel Kunkovács foglalkozik. A fényképező elődök között pedig belebotlunk a németiség megörökítője, August Sander,² az amerikai indiánok dokumentátora, Edward Curtis,³ a dél-afrikai őslakosság fényképezője, Alfred Martin Duggan-Cronin⁴, vagy a magyarok közül az Erdélyt kutató Orbán Balázs,⁵ illetve a Pápua Új-Guineát megjárt entomológus, Bíró Lajos⁶ fényképeibe is, ha a legjobbakat keressük.

Az eddig fölhalmozódott etnográfiai, antropológiai fényképanyag zömét nem hivatásos fotográfusok, hanem tudósok, utazók, kalandorok, magánemberek készítették. A tudósok az adatgyűjtésre koncentráltak. Talán nem leegyszerűsítés, ha úgy érezzük, saját maguknak és kollégáiknak mintegy emlékeztetőül gyűjtötték be a képi látványt, a tárgyi és hangyi emlékek mellé. Fényképezési törekvéseikben csak véletlenszerűen érzékelhető az élményszerűség, életszerűség közvetítése. Ezért aztán mindegy is volt, hogy saját kezűleg örökítették-e meg a látványt, vagy mások képeit szerezték be. Mindkét esetben hasonló szempontok érvényesültek. Vagyis a képi minőség, a fényképezés szakmai követelményei csak véletlenszerűen jelennek meg az egyébként értékes vizuális kollekciókban.

De nem azért érdekes ez, mert az elkészült képek fotótechnikailag és esztétikailag nem annyira minőségesek, hanem sokkal inkább azért, mert tartalmilag is kevesebbet nyújtanak, mint a tudatosan dolgozó és elhivatott professzionális fényképész művei. A kellő elméleti ismerettel földúsított képi élményátadás úgy őrzi meg a tudományos mozzanatok, hogy a nagyközönség számára is közel hozza az etnográfiai értéket, végső soron közös kulturális kincsünket. Vagyis kitágítja a képi emlék értelmezőinek, hasznosítóinak táborát. Ez az, amire Kunkovács László egész pályáján törekedett. Előnyös helyzetből indult, ugyanis hivatásos fotográfusi pályakezdekésekor az állami

hírügynökségnél nemcsak a folyamatos teljesítménykényszer szokta meg, de a képi kommunikáció hatásmechanizmusait is pontosan megismerte. Ahogy könyvében is írja: „Mesterségem, hogy át tudjam adni az élményt.”⁶ Hibátlan biztosságú témakeresést, változatos műfaji megközelítést, meggyőző kompozíciót, a színek ihletett alkalmazását, vagyis a magas színvonalú fotográfiai megvalósítást jelenti mindez, sőt még mást, még többet is.

Kunkovács László munkásságának megítélésekor fontos szempont, hogy ő – ahogy már említettük – többféle kifejezőeszközzel, szóval és képpel is dolgozik. Ezeket harmonikusan és kölcsönösségben használja célja elérése érdekében, méghozzá úgy, hogy együtt munkál benne a fölfedező kíváncsisága és az adatgyűjtő fáradhatatlansága. Olyan adatgyűjtő, aki tisztában van vele, hogy remek eszközt – a fényképezőgépet – birtokol, amelyik a megörökítésben pótolhatatlan képességű társ. Ugyanakkor a tudományos alaposág és a művészi megjelenítés igényessége is együttesen jellemzi. Mint alkotó, a racionális átlátás meg az emocionális, sőt spirituális átélés képességének birtokosa. Mindehhez adódik erőteljes személyiségéből kisugárzó szenvedélyessége, igénye, hogy élete és munkája minden lehetséges mozzanatát maga szervezhesse, irányíthassa, teljesíthesse ki. Ebben nem köt kompromiszumot. Kunkovács László egyszemélyes intézmény.

Ahogy élete delétől megtalálta a számára kínálkozó szakmai és egyéni pálya egyetlen teljességben átélhető és megélhető útját, a tevékeny vizuális antropológiát, semmivel nem engedte onnan eltéríteni magát. Nem riasztották el a fizikai és mentális nehézségek, s nem csatlakozott semmilyen „hivatalos” intézményhez, szűk értelemben vett szakmához. Nem lett főállású, hivatásos néprajzi fotográfus, de nem lépett be a „csak” alkotói fényképezéssel foglalkozó művész-fotográfusok táborába sem. Emlékszem rá, amint a fotóművészek szervezetének éves közgyűlésein szót kért, szenvedélyes elégedetlenséggel buzdítva a fényképezőket, hogy ne engedjék lekezelni magukat senkitől. Végül mosolygós rezignáltsággal állapította meg, hogy bár jól érzi magát a kollégák között, de igazából nem tartozik oda.

Ebben nincs is túlzás, hiszen őt a fényképezés sohasem önmagáért érdekelte. „Csak” fotóriporter, „csak” fotóművész nem vált belőle. „Ha annyira könnyű fényképezni, hogy csak egy gombnyomás, akkor már tényleg az az érdekes, amit fontosnak tartasz megörökíteni. Az pedig már tömény filozófia.”⁷ A fényképezést metafizikai jelentőségűnek érezte, s a kamera egygé olvadt vele. Holisztikus szemléletű munkássága részeként a fotográfiát is különös egészségként fogta föl, élte meg. Gondolkozása a

fényképezésről a médium lényegét érinti, a megörökítés filozófiai dimenzióit, amit egész munkásságában tudatosan tartott szem előtt. Azt azért tegyük hozzá az igazság kedvéért, hogy a fényképezés soha, ma sem – a technológiai egyszerűsödés dacára sem – csak egy gombnyomás.

A tevékeny vizuális antropológia szempontjából talán az a legfontosabb szempont a fotográfusi munkában, hogy a holtta váló régészeti és muzeális leletet visszamelje a tevékeny élet áramába. Szinte kézzel fogható módon helyezze bele a jelenig nyúló história folyamába. Kunkovács korábbi könyveiben nagyon is plasztikus példákat mutat erre. A pásztorok⁸ vagy halászok,⁹ de akár az ősepítmények¹⁰ esetében arra kereste a képi bizonyítékokat, hogy az eltűnő, de valahogyan mégis tovább élő eszközök, módszerek, eljárások hogyan léteztek a gyakorlatban. Ha a pásztorbotot vagy a halászhálót használat közben, az emberi kézben látjuk, nem a múzeum falán lógva egymagában, akkor megérthető, de átélhető is lesz a hatás. Teljességre törő. Ahogyan az ősepítmények földrajzilag és kulturálisan a világban széthintett leletei is egészen új megvilágításba kerülnek, ha például a magyar falusi udvarok tradicionális madárdúcaiban szembeülünk évezredek átívelő létezésükkel. Ha ezek a képi ábrázolások még esztétikai erővel is képesek hatni a befogadóra, akkor a tudományos és művészeti befogadás mára elkülönült terrénumai újra átfedésbe kerülhetnek – ha csak időlegesen is.

Kunkovács erre törekszik egyes képeivel, kiállításaiival és publikációival. A teljesség keresése és felmutatása a *Világjelek* tárlatán és a kötetben is vezérmotívum. A kamera mint eszköz ezeknél a leleteknél, a sziklarajzoknál, véseteknél talán még inkább kulcsfontosságú. Hiszen a hozzáértő fotográfus által készített képek – szemben a korábban hosszú ideig alkalmazott rajzokkal, másolatokkal – képesek megmutatni a véset, rajzolat hordozóját is. A kövek textúráját, színeit, a fényviszonyok változása keltette jelenségeket.¹¹ Azt a valóságos környezetet, amiben ezek a petroglifák fellelhetők. Meg a tágabb környezetet is, érzékeltetve ezzel a tájba, a világba vetettségüket. Képes megmutatni az emberi léptékkal összehasonlítható méretüket, és képes érzékeltetni a keletkezésük óta eltelt idő nyomait is. Vulkanikus tevékenységek okozta töréseiket, az időjárás okozta kopások pusztítását, úgy, hogy egy ujjal sem kell a jelek, rajzok, vésetek hordozójához hozzányúlania. A fotográfiai feltárással nem kell bolygatni, károsítani a leleteket.¹² A fénykép ráadásul képes érzékeltetni az akár évezredek átívelő szakrális használatuk elevenségét, vagy a mai laikus emberre gyakorolt hatásukat. Ahogyan Mongóliában a lenyugvó nap arany

sugaraiban készült Kunkovács-képen, amelyen az egykori szkíta temető szarvas-faragványai aranyszarvassá lényegülnek át a tudatos és képzett fotográfus keze által.

Kiállításának indítása különös kép. Az utazókat szállító terepjáró sofőrje olyan átszellemült gesztussal szorítja magához a dél-tuvai temetkezési helykőszálainak egyikét, mint aki tényleg egész testében érzi, hogy ősei nemzedékeivel ölelkezik. Mai öltözéke, háttérben az autó látványa és a múltból öröklött, de eleven gesztusa minden szónál többet elmond. Így aztán az elsöre oly idegennek tetsző motívumok időn és téren átnyúlva az ismerőség borzongató élményét keltik a nézőben. Ahogyan az altaji lovas zavarba ejtőn ismerős alakja. Ha valahol a Kunságban találkozoznánk vele, csak odabiccentenénk neki. Kunkovács képi és szöveges kalauza nyomán olvasója és nézője is személyes kapcsolatokat fedez föl a több ezer kilométernyi és gyakran több ezer évnyi távolságban talált kulturális kincssel. Közünk lesz az altaji, kazah vagy mongol puszták egykori és mai embereihez. A kultúrák egymásutánjának és egymás mellett élésének jeleit látva kezdjük megérteni, sőt átélni a história folyamatát, aminek mi is részesei vagyunk egy villanásnyi életidőre. Ennek bizonyosságául az Altaj-vidéken a régi sztélék és a pravoszláv sírok békés közelségét képpel, s az Altaj-vidék múzeumában a látogatók által szakrálisan etetett, ételáldozattal megtisztelt kiállítási tárgyakat, a démonokat jelképező köveket szöveggel is élénk tárja sok más példa mellett.

„Könyvemben voltaképpen az ember eredendő gondolkodásának indultam nyomába.”¹³ A szerző folyton az ősit, az eredendőt, a teljeset, a visszavágyott tisztaságot kereste etnofotográfusként odakint a nagyvilágban és a saját lelkében. A petroglifákat megörökítő kiállítás és könyv tízéves utazás emlékeiből válogat. Négy hatalmas ország vidékeit járta be világjelek után kutatva. Teljességre és élményátadásra törő képi és irodalmi munkájából nehéz részleteket kiemelni, pedig ő maga siet leszögezni még a kötet elején, a Baskortosztánt bemutató fejezet vége felé, hogy útjai és képei csak töredékes ismerettel szolgálhatnak a hatalmas területen – az Urál, a Tien-San és Jakutföld többezer négyzetkilométerének háromszögében – szétszórt petroglifa-leletegyüttesről. Mégis, ahogy írja: „A hézagok kitöltődtek, a töredék a hosszú évek alatt gömbölydeddé vált.” A recenzens viszont csak töredékesen tud hivatkozni azokra a képi élményekre, amelyek már első látásra is megragadták, amelyekről azt gondolja, valami igazán jellemzőt tudnak mutatni a világjelekkel bajmoldó etnofotográfusról, Kunkovács Lászlóról. A korábban már emlegetett fényképek mellett még számos élményszerű fotót listázhatunk. De itt most csak néhány példa a képi

kifejezésben rejlő erőre: a hakaszföldi emberarcú szikla fényekben és árnyakban gazdag képi megragadása nem volna teljes az apró kis növények, az eleven élet vidám jelei nélkül. Alekszej Kalkin, egykori altaji regös drámai fekete-fehér közeli portréjának szemünkbe fúródó tekintete nehezen felejthető. A Taraz környékén dolgozó tudóscsapat megörökítése nemcsak az átlós kompozíció alkalmazása, hanem a körjük és följük magasodó táj érzékeltetése miatt is több mint fontos dokumentumfotó. A szajáni táj zord szépségét két évszakban is megragadta, érzékeltetve a vidék grandiózus és szerénységet követelő mivoltát. Az utolsó fejezetet lezáró kétoldalnyi, egész alakos fekete-fehér önarckép a hatalmas síkon kirakott kökör közepén állva mutatja a lábát a földön megvető, a karjait a végtelenség felé széttáró világjárót, ott, ahol – mint írja – párbeszédbe lépett a mindenséggel.

A szövegeivel is teljességre tör a szerző. Tömören és közérthető módon helyezi el nézőjét-olvasóját földrajzilag, történetileg, etnográfiailag, de folytonosan reflektál szóban is arra a közegre, amelyikben a képek készítésekor mozgott. Vagyis az utazásai során megtapasztalt életköri eredményekre, a tudományos feltárás helyzetére, a tudós kollégák erőfeszítéseire és a saját emberi, fotográfusi szakmai körülményeire, nehézségeire, előnyeire, illetve a látottak rá gyakorolt sokrétű hatására. Több szempontból világítja meg a jelenségeket, példákat sorjáztat, s a könyv végén tizenegy nyelvű¹⁴ rezümében összegzi a korábbiakat, de irodalomjegyzékkel is szolgál az érdeklődőknek.

Mindezt a rá jellemző, sodró lendületű egyéni stílusban adja elő, legyen szó képcéduláról a kiállításon, képaláírásról a könyvben, vagy a kötet fejezeteit adó szövegekről. Minden mondatával hatni akar, ahogy a képeivel is. De nem csupán átadni akarja az élményt, hanem nézőjét, olvasóját személy szerint kívánja bevonni, fölkarvarni, elragadni, mintegy közös utazásra vinni. Egyszerre igyekszik „megnyerni” a nézőt a külvilág, a különös és nehezen bejárható vidékeken folytatott kalandozás felémelő élményének, és egyfajta belső, gondolati, érzelmi utazás megélésének.

A szó és kép nem elválasztható, mégis a vizuális kifejezés talán mélyebbre és távolabbra viheti el az érdekmest. „A kép a legtömörebb közlés, általa juthatunk el az origóig”¹⁵ – ahogy Kunkovác László is írja kötete végén.

JEGYZETEK

- 1 KUNKOVÁCS László: *Világjelek*. Bp., Magyar Fotóművészek Szövetsége, 2016
- 2 August SANDER német fotográfus (1876–1964)
- 3 Edward S. CURTIS amerikai fotográfus (1868–1952)
- 4 Alfred Martin DUGGAN-CRONIN ír származású dél-afrikai fotográfus (1874–1954)
- 5 ORBÁN Balázs író, néprajzi gyűjtő, politikus (1829–1890)
- 6 BÍRÓ Lajos zoológus, néprajzi gyűjtő (1856–1931)
- 7 SZARKA Klára: *Köszönet a fényképezőgépeknek. Kunkovác László vallomása* = TÍMÁR Péter szerk. *Fotóművészet*, 2007/3. sz.
- 8 KUNKOVÁCS László: *Pásztoremberek*. Bp., Cser, 2013
- 9 KUNKOVÁCS László: *Kece, milling, marázsa*. Bp., Balassi, 2001
- 10 KUNKOVÁCS László: *Őséptmények*. Bp., Kós Károly Alapítvány – Örökség Könyvműhely, 2000
- 11 Gyakran nem is lehet kivenni a látványt, csak döntően a délutáni surló fények közepette. Ezt egy rutinos fotográfus jól tudja és alkalmazza, akár vakuval is elérve a hatást.
- 12 Nem kell elmozdítani a köveket, múzeumba cipelni, kiragadva természetes helyéről. Különösképpen nem kell lebontani a kő felületéről, mint régebben tették, vagy festéssel technikával lemásolni a sziklákról a jeleket, némileg károsítva is azokat.
- 13 KUNKOVÁCS László: *Világjelek*. Bp., Magyar Fotóművészek Szövetsége, 2016, 208.
- 14 Magyar, angol, orosz, baskír, kazak, kirgiz, altaji, hakasz, tuvai, jakut és mongol nyelven.
- 15 KUNKOVÁCS: i. m. (2016), 209.